

هو العليم

بررسی دیدگاه مرحوم نائینی در مفهوم شرط

سلسله دروس خارج اصول فقه - باب مفاهیم - جلسه هفدهم

استاد

آیة الله حاج سید محمد محسن حسینی طهرانی
قدس الله سرّه

أعوذ بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم

تقریر مرحوم نائینی از مفهوم قضیه شرطیه

مرحوم نائینی استظهار مفهوم از قضیه شرطیه را به این تقریر بیان کرده‌اند که برگشت هر یک از دو قضیه حملیه و شرطیه به یکدیگر است، نظیر آنچه که مرحوم آقا ضیاء در قضایای شرطیه و ارجاع آنها به قضایای حملیه فرمودند. و حکم در هر قضیه حملیه یا شرطیه بر اساس تحقق موضوع است. چون در قضایای حقیقیه موضوع مفروض الوجود و مقدر الوجود لحاظ می‌شود نه موضوع متحقق الوجود. البتّه در این مطلب مناقشه نمی‌کنیم چون این قضایای قضایای خارجیه هستند و قضایای حقیقیه با اینها فرق می‌کند.

بنابراین در قضایای خارجیه و به عبارت مرحوم نائینی قضایای حقیقیه، باید فرض وجود موضوع برای تحقق حکم لحاظ شود و صحبت در این است که در قضیه حملیه یا در قضیه شرطیه همان طوری که در بحث واجب مطلق و مشروط مطرح شده است، قید در قضیه شرطیه به محمول منتسب برگشت می‌کند، چون تعلیق شرط و تعلیق قید در قضیه شرطیه به نسبت بین موضوع و محمول در جزاء محال است، بنابراین آن تعلیق یا به محمول تنها برگشت می‌کند یا به محمول منتسب به یک امر دیگر.

من باب مثال اگر بگوییم: «**إن جاءك زيدٌ فأكرمه**» در اینجا طبق تعریفی که برای قضیه شرطیه آورده‌اند می‌فرمایند که قضیه شرطیه عبارت است از تحقق یک نسبتی بر فرض تحقق نسبت دیگر. یعنی تحقق نسبت جزائیه که وجوب اکرام باشد بر تحقق نسبت مجیء زید. و چون نسبت، یک امر قائم به غیر و قائم به طرفین است اصلاً اطلاق و تقييد در آن معنا ندارد و به طور کلی در معانی حرفیه و هیئات اطلاق معنا ندارد تا اینکه تقييد را لحاظ بکنیم یا نکنیم. اطلاق و تقييد در معانی اسمیه و استقلالیه متحقق است نه در معانی غیریه مانند هیئات و معانی حرفیه که معنای فی غیره دارند.

شرط در جمله شرطیه، قید نسبت است یا قید هیئت؟

و لهذا ایشان می‌فرمایند: **خلافاً لهذا التعريف المشهور** که در قضیه شرطیه آمده است، ما نمی‌توانیم این مجیء زید را قید برای نسبت در قضیه جزائیه قرار بدهیم؛ چون نسبت از معانی حرفیه است و قائم به طرفین است و متحقق در طرفین است، و حتی از قائم به طرفین هم گذشته است، یعنی تحققش تحقق در طرفین است و فانی در طرفین است. بنابراین چیزی نیست تا اینکه قید به آن تعلق بگیرد. فقط یک ارتباط است. ارتباط بین

اکرام و وجوب، ارتباط بین وجوب و اکرام. صرف یک ارتباط است.

چون این ارتباط، معنای حرفی است، پس قبول اطلاق و قبول تقیید نمی‌کند. وقتی که قبول اطلاق و تقیید نکرد این قید مجعی زید یا باید به وجوب بخورد و یا باید به اکرام بخورد. یا باید وجوب را مقید به مجعی کند یا اکرام را باید مقید به مجعی کند. اگر اکرام را مقید به مجعی کند وجوب به حال اطلاق خودش باقی می‌ماند و می‌شود شرط برای واجب نه شرط برای وجوب.

فرق شرط واجب و شرط وجوب

در مبحث واجب مشروط و واجب مطلق بحث شده است که گاهی از اوقات قید و شرط به واجب می‌خورد و گاهی از اوقات به وجوب می‌خورد. یک وقت من می‌گویم: اکرام زید واجب است مطلقاً؛ منتها آن اکرام را به مجعی مقید می‌کنم. تقیید اکرام به مجعی تقیید به لحاظ شرط وجودی است نه شرط وجوبی، یعنی وجوب اکرام هست منتها برای اینکه آن اکرام محقق شود باید زید بیاید. اگر زید نیاید پس من چه کسی را اکرام کنم؟! به این می‌گویند شرط وجود.

مثل اینکه می‌گویند: «**إِنْ اسْتَطَعْتَ فَحَجَّ**»، اگر استطاعت بود باید حج بجا بیاوری، پس اگر استطاعت نبود حج هم منتفی می‌شود. این می‌شود شرط وجود.

اما یک وقت از اول قید را روی وجوب می‌بریم که در اینجا وجوب، مقید می‌شود مانند وقت، زیرا که وقت از شرائط وجوب است نه از شرائط وجود. «**إِنْ حَضَرَ وَقْتُ صَلَاةِ الظُّهْرِ فَصَلِّ**» اگر وقت نماز ظهر آمد آن موقع باید نماز بخوانی. اگر وقت نماز ظهر نیامد دیگر نباید نماز بخوانی.

پس گاهی اوقات شرط، شرط وجوب است نه شرط وجود، مثلاً مولا نماز به شرط طهارت را می‌خواهد؛ «**صَلِّ مَتَطَهَّرًا**» یا «**إِنْ تَوَضَّأْتَ فَصَلِّ**». در اینجا وضو به چه چیزی می‌خورد؟ آیا قید وضو به وجوب صلاة می‌خورد یا به ماده که صلاة باشد می‌خورد نه به آن هیئت؟ یعنی شارع نماز با وضو را واجب می‌کند نه اینکه اگر شما طهارت کسب کردید نماز واجب می‌باشد که این کسب طهارت و عدم کسب طهارت به اختیار شما باشد، این طور نیست.

در صلاة قصر و صلاة تمام، سفر و حضر و قصد اقامت ده روز شرط برای وجوب هستند، اما این به اختیار شماست و شارع آن را به اختیار شما گذاشته است. اگر به مسافرت می‌روید و قصد سفر می‌کنید «**فَصَلِّ قَصْرًا**»، اگر قصد توطن عشرة ایام می‌کنید «**فَصَلِّ تَمَامًا**». پس قید برای صلاة تمام و صلاة قصر که همان نیت سفر و نیت اقامت عشرة ایام است می‌شود قید وجوب و این قید به اختیار شماست. شارع شما را مکلف نکرده به اینکه نماز قصر بخوانید یا نماز تمام.

تبیین واجب مشروط در ضمن مثال

در اینجا مسئله‌ای را مطرح می‌کنیم گرچه به اینجا مربوط نیست، ولی حالا بد هم نیست. من باب مثال اگر شخص مسافری به شهری رفت و قصد نکرد که در آنجا ده روز بماند یا نماز و بعد از ظهر خوابش برد. وقتی که سر از خواب برمی‌دارد می‌بیند که آفتاب کم‌کم دارد غروب می‌کند و اگر بخواهد وضو بگیرد و نماز بخواند فقط می‌تواند چهار رکعت نماز بخواند. حالا اگر قصد سفر داشته باشد می‌تواند دو تا دو رکعت نماز ظهر و عصر را بخواند و اگر قصد حضر و اقامت ده روز را داشته باشد فقط به نماز عصر می‌رسد و نماز ظهر را باید قضا کند. تکلیف او در اینجا چیست؟

از یک طرف شارع گفته است: صلاة واجب است ﴿إِنَّ الْأَصْلَوةَ كَانَتْ عَلَىٰ آلِ مَوْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا﴾^۱. باید نماز ظهر و عصر را بخواند. از یک طرف شرط برای وجوب به اختیار این شخص است، می‌تواند قصد سفر کند و نماز ظهر و عصر را بخواند و می‌تواند قصد نکند و در نتیجه یک نماز از او فوت می‌شود، در اینجا تکلیف چیست؟

بنا بر اینکه ما صلاة را نسبت به وقت، واجب مشروط بدانیم، در اینجا این شرط وجوب به اختیار اوست و می‌تواند قصد سفر کند و می‌تواند قصد سفر نکند. می‌گوید: الآن که من خوابم برد به اختیار خودم که نبود، از خواب بیدار شدم و «لیس علی النائم حرج». پس از خواب برمی‌خیزد و نماز عصر را می‌خواند و بعداً قضای نماز ظهر را می‌خواند.

ما در مجلسی بودیم و عده‌ای از مجتهدین و صاحب رساله‌های فعلی هم بودند، بعضی از آنها همان موقع هم صاحب رساله بودند، در آنجا گفتند: واجب است که این شخص قصد مسافرت کند و نماز ظهر و عصر را أدائاً بخواند.

در حالتی که این چه وجوبی دارد؟! نماز نسبت به وقت، واجب مشروط است. چطور اینکه اگر شما موقع غروب از خواب برمی‌خواستید برعهده شما چیزی نبود و تکلیفی بر شما نبود، در اینجا هم همین‌طور است. اگر وقت داشته باشد نماز را می‌خواند و الاً تکلیفی ندارد. در اینجا شارع به اختیار انسان گذاشته است و این اختیار استدامه‌ای است نه اینکه این اختیار در ابتدای تعلق تکلیف باشد.

اگر شما یک ساعت بعد از ظهر وارد شهر شوید اختیار دارید قصد سفر و یا اقامت کنید. دو ساعت بعد از ظهر وارد شوید اختیار دارید، هر موقع وارد شوید اختیار دارید.

پس این امر غیر اختیاری از نقطه نظر قصور یا تقصیر در ایتان تکلیف چه مدخلیتی دارد؟! فرض کنید که این شخص مسافر از اول و قبل از اینکه به اینجا برسد، در همان شب قبل قصد حضر کرده است و نماز

^۱. سورة نساء (۴) آیه ۱۰۳.

مغرب و عشاء را خوانده و یک روز از اقامت و قصد ده روز او گذشته است. حال خوابش برده و الآن که از خواب بیدار شده نماز ظهر او قضا شده است. در اینجا می‌گوییم: نماز ظهر او قضا شده است و تکلیف و تقصیری هم ندارد. در اینجا هم همین‌طور است، بین اینها چه فرقی است؟! چون که این فقها از اول وجوب اتیان صلاة را به **أی تحوکان مفروغاً عنه** دانسته و بعد حکم کرده‌اند که در این صورت این شخص ملزم به أحد الطرفین است و اختیار ندارد، در حالی که در اینجا از او سلب اختیار شده و صلاة نسبت به وقت واجب مشروط است.

بله، نسبت به طهارت واجب مطلق است. نسبت به استقبال قبله واجب مطلق است، نسبت به ثياب طاهر واجب مطلق است. نسبت به زمین غیر غصبی واجب مطلق است، ولی نسبت به وقت، واجب مشروط است. پس نباید در اینجا این‌طور حکم کنند. بنابراین در اینجا واجب، واجب مطلق می‌شود؛ چون قید به صلاة خورده است نه اینکه به وجوب خورده باشد.

اما اگر قید به وجوب خورد و وجوب مقید به مجيء شد، وجوب مقید به دخول وقت شد دیگر در این صورت آن واجب نسبت به این قید می‌شود واجب مشروط ولو اینکه ممکن است نسبت به بقیه قیود، واجب مطلق شود.

مرحوم نائینی می‌فرمایند که در جمله **إن جاءک زیداً فأکرمه**، ما نمی‌توانیم مجيء زید را به ماده برگردانیم، چون اگر بخواهیم به ماده برگردانیم در این صورت واجب، واجب مطلق می‌شود، در حالی که سیاق کلام و ظهور کلام در واجب مشروط است نه در واجب مطلق.

جمله شرطیه در جایی آورده می‌شود که آن جزء وجوداً دائر مدار شرط باشد - حالا به عدمش هم می‌رسیم - حداقل در وجودش این‌گونه باشد. بنابراین اگر ما این قید را به ماده زدیم و به اکرام زدیم، دیگر در این صورت واجب مشروط از مشروط بودن ساقط می‌شود و واجب مطلق می‌شود و این خلاف جمله شرطیه است. جمله شرطیه همیشه ظهور در واجب مشروط دارد، یعنی خود وجوب در شرط، مشروط به قید است نه اکرام که در آن صورت واجب، واجب مطلق بشود.

وقتی که نتوانستیم قید را به اکرام بزنیم، خواهی نخواهی باید به وجوب بزنیم. به وجوب هم که بزنیم به جهت انحاء و فناء معانی هیئی در متعلق خودشان - مانند معانی حرفی که قابل برای اطلاق و تقیید نیستند - امتناع تعلق قید به وجوب در صلّ که همان هیئت باشد پیش می‌آید؛ همچون امتناع تقیید نسبت در قضیه جزائیه به این قید.

به خاطر اینکه هیئت یکی از معانی حرفیه است و قائم بالغیر است بلکه اصلاً معنا متحقق در غیر است. صلّ با **«يجب عليك الصلاة»** از نقطه نظر معنای استقلالی و معنای غیری تفاوت دارد. آن وجوب، وجوب در

صلاة است اما وجوب در **يجب عليك الصلاة** به عنوان یک امر استقلالی است. چون آن وجوب قائم بنفسه نبود پس این قید نمی تواند به خود وجوب در صلّ تعلق بگیرد. اگر به آن تعلق بگیرد خواهی نخواهی به صلاة تعلق می گیرد، چون هیئت از خود استقلال ندارد.

بنابراین تقيیدی که به وجوب در صلّ می زنیم، آن تقيید به صلاة بر می گردد. پس دوباره واجب، واجب مطلق می شود.

یعنی در **إن جاءك زيدٌ فأكرمه**، آن اکرام واجب باید در ظرف مجیء متحقق شود. بنابراین مجیء زید، شرط وجود می شود نه شرط وجوب. در حالتی که گفتیم ظهور جمله شرطیه در وجوب مشروط است نه در وجوب مطلق.

به لحاظ این دو محدودی که از تعلق قید به نسبت و تعلق قید به هیئت پیش آمد ما این قید را به محمول منتسب می زنیم و محمول منتسب وجوب صلاة یا صلاة واجب می شود. آن محمول منتسب که وجوب تنها نیست بلکه وجوب صلاة است، وجوب اکرام یا اکرام واجب است. و در هر دو صورت وقتی که ما بخواهیم این قید را بزینم خواهی نخواهی به محمول منتسب می خورد و محمول منتسب هم که اشکال ندارد. پس این قید نمی تواند به تک تک از این وجوب و به تک تک از آن اکرام و همین طور به آن نسبت متعلق باشد. این بیان مرحوم نائینی بود در تعلق قید و در تعلیق شرط بر جزاء در قضایای شرطیه.^۱

و اما ایشان در اینکه این قضایای شرطیه به چه لحاظی دارای مفهوم هستند همان روش سلف را که ما از مطالب آقایان در پیش گرفته بودیم، دنبال کرده و وارد بحث شده اند. ایشان می فرمایند: برای اینکه از قضیه شرطیه استظهار مفهوم شرط بکنیم، اولاً باید به لزوم بین شرط و جزاء معتقد باشیم و ثانیاً به اینکه این لزوم به عنوان ترتب باشد، یعنی باید ترتب جزاء بر شرط، ترتب طبعی باشد. و اینکه در مقام اثبات، طبعاً شرط مقدم باشد. یعنی در عالم واقع، در تطابق مقام اثبات با مقام ثبوت، شرط مقدم باشد. و غیر از آن، ترتب باید به نحو علی باشد و علت هم باید منحصره باشد. ایشان هم همان روشی را که سابقین گفته اند در پیش گرفته اند.

اشکال مرحوم نائینی بر مشهور در استفاده علیت منحصره از مقدمات حکمت

بعد ایشان می فرمایند که اگر ما بخواهیم بر طبق مرام قوم بحث کنیم و استفاده علیت منحصره را از مقدمات حکمت و اطلاق به دست بیاوریم موجب اشکال می شود.

به جهت اینکه قضیه اطلاق به ضمیمه مقدمات حکمت این مطلب را می رساند که چون متکلم حکیم شرط را بر جزاء مقدم کرده است و چیزی را ضمیمه این شرط ذکر نکرده است، نه به وسیله «واو» و نه به قول

^۱. فوائد الاصول، ج ۲، ص ۴۷۹.

دیگر و نه به نحو علیّت مستقله و نه به نحو علیّت متشارکه با این علیّت شرط برای جزا؛ از این نقطه نظر و از نظر اینکه متکلم در مقام بیان است و اگر منظورش وجوب دیگری بود و یا اگر منظورش وجوب مطلق بای نحوکان بود، می بایست برای رفع اغواء و برای رفع تشکیک و برای رفع جهالت و ضلالت، آن علت دیگر را به ضمیمه این شرط ذکر می کرد؛ چون این کار را نکرده است، پس ما از اطلاقی که در اینجا آورده است کشف می کنیم که شرط دیگری چه به نحو علیّت منحصره و چه به نحو جزء العلة و چه به این نحو که این شرط و آن شرط هر دو معلول برای علت ثالثه باشند، هیچ کدام از این موارد دخالتی در ترتب جزاء بر شرط نداشته و چون دخالت ندارند لذا از شرط و ترتب جزاء استفاده علیّت منحصره می کنیم. این چیزی است که تا به حال همه مطرح می کردند.

مرحوم نائینی به این بیان دو اشکال وارد می کنند:

خروج مسئله علیّت از دایره جعل

اشکال اول اینکه اصلاً مسئله علیّت و معلولیت از دایره جعل و تشریح خارج است. مسئله علیّت مربوط به عالم تکوین است و شارع نمی تواند در عالم اعتبار و در عالم جعل چیزی را علت برای چیز دیگر قرار بدهد. بله، شارع می تواند نتیجه علیّت را که مسبب است جعل کند. من باب مثال شارع نمی تواند ایجاد رؤیت هلال کند، ایجاد ظهور هلال فوق الافق کند. ولی می تواند حکمی را مترتب بر این مسئله در عالم جعل و در عالم اعتبار انشاء کند. مثلاً بگوید: «صوموا لرؤیته، أفطروا لرؤیته»^۱. جعل صیام و جعل افطار به عهده شارع است و این مسبب است و می تواند این کار را انجام بدهد. شارع نمی تواند بلوغ را در انسان جعل کند. شارع به عنوان شارع نمی تواند تکویناً در انسان چیزی را ایجاد کند.

اما وقتی که یک انسان به سن بلوغ رسید می تواند مسبب از آن را جعل کند و بگوید: «إذا وصلت موقع الخلم فصلی و یجب علیک التکلیف» یا «إذا صرت بالغاً فصم» و امثال ذلک. شارع همیشه مسبب را جعل می کند نه علت را. علت خودش تکویناً وجود دارد. این یک اشکال به تمسک به اطلاق به ضمیمه مقدمات حکمت برای اثبات جعل علیّت منحصره در قضیه شرطیه.

چگونه از قضیه شرطیه علت منحصره را بفهمیم؟

اشکال دوم که مرحوم نائینی ذکر کرده اند این است که بر فرض شما در قضیه شرطیه جعل علیّت کردید و گفتید که مجیء زید علت برای وجوب اطلاق است. اما از کجا علیّت تامه را اثبات می کنید در حالتی که اگر اثبات جزاء بر شرط به نحو علیّت باشد دیگر در آنجا بین علیّت منحصره با علیّت ناقصه فرقی نیست چون هر

^۱. وسائل الشیعة، ج ۱۰، ص ۵۲۵.

دو به یک نسق هستند؟

وقتی که من می‌گویم: **إن جاءك زيدٌ فأكرمه**، این ارتباط بین وجوب اکرام با مجیء زید، یک ارتباط علی است ولی در کجای این قضیه خوابیده که این علت، علت منحصره است؟ این مجیء زید علت است و وجوب اکرام معلول مجیء زید است و دیگر در این وجوب اکرام چیزی نخواهید که ما به ضمیمه آن استفاده علیت منحصره کنیم یا استفاده علیت ناقصه کنیم.

آنچه که عرف می‌فهمد این است که مجیء زید علت برای وجوب اکرام است. اگر از او بپرسید که آیا علیت منحصره است یا نه؟ می‌گوید: «ما این حرف‌ها را نمی‌فهمیم». این ارتباط و تناسب و تلازمی که بین مجیء زید و بین وجوب اکرام است ارتباط علی است و هر دو نوع به یک نسق هستند. یعنی چه ما بگوییم: مجیء زید، به علیت تامه علت برای وجوب اکرام است و چه اینکه بگوییم: مجیء زید به علیت ناقصه علت برای وجوب اکرام است، هر دو به یک نسق هستند. و ما در کلام هم چیزی نداریم که اضافه بر این، علیت تامه را بیان کند یا اینکه با نبود آن، علیت ناقصه استفاده شود.

روی این حساب با این دو اشکالی که وارد کردیم، استفاده علیت مطلقه و علیت منحصره از شرط برای تحقق جزاء خالی از وجه است.^۱ بنابراین ما در اینجا چه کنیم؟ عرف در اینجا چه می‌فهمد؟ آیا عرف در اینجا علیت را می‌فهمد یا نمی‌فهمد؟ وضعاً است یا غیر وضعاً؟

بیان مرحوم نائینی در باره استظهار علیت منحصره در قضیه شرطیه

مرحوم نائینی به این بیان در قضیه شرطیه استظهار علیت منحصره کرده‌اند و فرمودند که لاشک و لاشبهه هر مفهومی که بخواهد در قضیه شرطیه متحقق شود قطعاً باید دایره مدار یک امر ملازم با منطوق باشد که با دلالت التزامیه به واسطه خصوصیتی که در منطوق هست این مفهوم استظهار شود. ما اسم این را دلالت التزامیه می‌گذاریم. یعنی خصوصیتی که در منطوق هست، بنفسه یک معنای دیگری غیر از خودش را ایجاب می‌کند که آن معنای دیگر امر لازم بالمعنی الأخص برای این منطوق است و این را عقل می‌فهمد و استکشاف عقل است.

چون در قضیه شرطیه مقدم در جلو و جزاء به‌عنوان تالی آمده است، از باب تطابق اثبات با ثبوت که در عالم ثبوت مقدم، تالی را لازم گرفته است و این لزوم به‌عنوان لزوم ترتیبی است، یعنی تالی بر وجود مقدم مترتب است و این مقدم در عالم ثبوت، رتبتاً بر تالی اولویت دارد؛ لذا در مقام اثبات هم متکلم مقدم را جلوی تالی می‌آورد و مقدم بر تالی می‌کند. بناءً علی هذا در قضیه شرطیه استفاده لزوم و استفاده ترتب و اولویت رتبی

^۱. فوائد الاصول، ج ۲، ص ۴۸۱.

در مقدم استظهار می‌شود.

و اما اینکه این لزوم به چه نحوه‌ای از لزوم است، ایشان می‌فرمایند: این لزوم به نحو علت است. به این بیان که ما در اینجا دیگر به سراغ شرط نمی‌رویم تا آن مسائل و اشکالات را به وجود بیاوریم یعنی بگوییم: چون متکلم شرط را مطلق گذاشته است، لذا استکشاف علیت منحصره از شرط می‌شود و در نتیجه آن دو اشکال پیدا شود.

اشکال اول اینکه متکلم نمی‌تواند علیت و معلولیت را جعل کند بلکه شارع می‌تواند ملزوم جعل کند و مسبب از علت و معلول را جعل کند نه خود علت را. علیت و معلولیت از دایره تشریح خارج است. اشکال دوم اینکه ترتب جزاء بر شرط به نحو علی، چه علیت تامه باشد و چه علیت ناقصه بر یک نسق هستند. پس استظهار علیت تامه از اطلاق شرط در اینجا بلاوجه است.

برای اینکه این دو اشکال در اینجا پیدا نشود ایشان می‌گویند: ما اصلاً مطلب را به جزاء می‌بریم و به شرط کاری نداریم. می‌گوییم: متکلم در **این جائک زید فاکرمه**، جزاء را به عنوان وجوب اکرام ذکر کرده است. حال آیا این وجوب اکرامی که در ناحیه جزاء ذکر کرده مطلق است یا مشروط است؟ این که دیگر مطلق است. در ناحیه جزاء گفته است که اکرام بر تو واجب است و به این وجوب اکرامی که در ناحیه جزاء آورده شرطی را ضمیمه نکرده است. وجوب اکرام را مطلق آورده، وجوب اکرام مترتب بر تلبس را نیاورده است، وجوب اکرام مترتب بر علم را نیاورده است، وجوب اکرام مترتب بر تقوا را نیاورده است، وجوب اکرام مترتب بر نسب و رحمیت و امثال ذلک را نیاورده است، پس وجوب اکرام را مطلق آورده است مگر از یک قید که آن قید مجعی است.

اینکه متکلم در مقام بیان، وجوب اکرام را از هر قیدی مطلق آورده است مگر از ناحیه مجعی، در اینجا استفاده اطلاق می‌شود بر اینکه علیت منحصره فقط در مجعی است و در چیز دیگری نیست. و الا اگر در چیز دیگری بود وجوب اکرام را هم به یک قید دیگری مقید می‌کرد. از این باب دیگر آن دو اشکالی را هم که گفتیم وارد نمی‌شود.

ایشان می‌گویند: اصلاً ما کاری به علیت نداریم. این وجوب اکرام، نفیاً و اثباتاً مترتب بر مجعی است. آن اشکالی که در ناحیه علیت و معلولیت بود این است که شارع یا متکلم، مجعی زید را علت برای وجوب اکرام قرار داده است.

آن وقت در آنجا این دو اشکال پیدا می‌شود:

اولاً: به دست شارع نیست که علت قرار بدهد یا علت قرار ندهد. علیت و معلولیت یک امر تکوینی است و شارع فقط می‌تواند در مجعولات شرعی دخل و تصرف کند نه اینکه در یک امر تکوینی بخواهد دخل

و تصرف کند.

ثانیاً: تلازمی که در ناحیه جزاء و شرط هست این تلازم به یک نحو است و شما چطور از آن استفاده علیت منحصره می کنید؟ ولی اگر شما اطلاق را در ناحیه جزاء گرفتید و گفتید که متکلم جزاء را به شکل مطلق بیان کرده است. گفته است: **إن جائك زيدٌ** یک جمله است، **فأكرمه** یک جمله دیگر است، **أكرمه مطلق** است. وقتی **أكرمه مطلق** شد آن وقت «زید را اكرام كن» به چه شکلی است؟ آیا اكرام كنم برای تلبس؟ متكلم می گوید: نه، من که نگفتم. آیا اكرام كنم برای اینکه علم دارد؟ متكلم که این را نگفته است. آیا اكرام زید به خاطر این است که فلان کار را انجام داده است؟ می بینیم که تمام اكرام های زید به خاطر فلان و به خاطر فلان و از حیثیات مختلف مسكوت است و فقط اكرام زید به خاطر مجیء مانده است، اطلاق همین است دیگر.

اطلاق یعنی متكلم در مقام بیان یعنی در مقام عمل، مثلاً به شخص می گوید: برو این کار را انجام بده و در مقام عمل جمیع قیود را حذف می کند و فقط یک قید را باقی می گذارد. آیا شما در اینجا استفاده اطلاق نمی کنید؟! بله، استفاده اطلاق می کنید. پس از این باب جمله شرطیه مفهوم پیدا می کند. لذا رأی مرحوم نائینی بر این است که جمله شرطیه بنا بر اطلاق در ناحیه جزاء، در ناحیه شرط دال بر علیت منحصره می شود. ایشان از این طرف وارد می شوند که اشکال وارد نشود.

نمی گویند: متكلم در مقام شرط، شرط را مطلق آورده است، بلکه می گویند: چون جزاء را مطلق آورده است و با جزاء قید دیگری را نیاورده است و تنها قیدی که آورده است همین مجیء است لذا استفاده علیت منحصره می شود.^۱

ملاحظات استاد به کلمات مرحوم نائینی

در کلام ایشان من أوله إلى آخره نظر من جهات:

اول. فرق قضایای خارجی و حقیقه

اول اینکه ایشان قضیه حقیقه را با قضیه خارجی اشتباه گرفته اند که البته این مسئله را می توانیم توجیه کنیم و بگوییم اصطلاح است و بگذریم، ولی تمام قضایای شرعی قضایای خارجی هستند و در قضایای حقیقه اصلاً موضوع مقدر الوجود است ولو اینکه مفروض الوجود هم نباشد.

قضایای حقیقه هر قضیه ای است که ذهن بتواند برای آن قضیه در تحت آن مفهوم کلی، مصداق درست کند ولو اینکه وجود خارجی هم إلى ابدالآباد نداشته باشد. اما قضایای خارجی قضایائی هستند که وجود خارجی دارند، یا بعداً پیدا می شوند و یا قبلاً بوده اند و تمام آنها افرادی هستند که نظایرشان در خارج وجود

^۱. فوائد الاصول، ج ۲، ص ۴۸۲.

دارد، مانند مکلفینی که چه قبلاً بودند و چه الآن هستند و چه اینکه بعداً خواهند آمد و اینها هم از نقطه نظر اشتراک در معانی مانند مکلفین ما سبق و ما حضر هستند.

دوم. امکان تقیید نسبت

مسئله دیگر اینکه ایشان فرمودند: قید به نسبت نمی خورد. چرا قید به نسبت نمی خورد؟! شما می گوید: نسبت فانی در هر دو است، پس وقتی چیزی فانی در هر دو باشد قیدی که به نسبت می خورد قید به هر دو است دیگر. وقتی که شما می گوید: **إن جاءک زیدٌ فأکرمةٌ یعنی یجب الاکرام، معنای اکرمةٌ یعنی وجوب اکرام.** پس ارتباط و نسبت بین وجوب و اکرام نسبت جزائیه است دیگر. معنی زید به این نسبت می خورد و چون این نسبت فانی در هر دو است پس می خورد به وجوب اکرام و یا می خورد به اکرام واجب. کجای این قضیه اشکال دارد؟!

پس ما در اینکه معانی حرفیه قابلیت برای معنای مستقل را ندارند حرفی نداریم، ولی در اینکه شما می گوید: چون معنا، معنای حرفی است، پس قابل برای اطلاق و تقیید نیست، در این حرف است. معنای حرفی از نقطه نظر طرفین، به واسطه قیام به طرفینش مقید می شود. وقتی که من می گویم: **«سرت من البصره»**، این جمله من که می گویم: از بصره راه افتادم، قابل تقیید است. از بصره راه افتادم ظهر، از بصره راه افتادم شب، از بصره راه افتادم صبح، از بصره راه افتادم مجتمعاً، از بصره راه افتادم منفرداً، از بصره راه افتادم از این نقطه و.... من این جمله **«از بصره حرکت کردم»** را با تمام اینها مقید کردم و این چه اشکالی دارد؟! آن ارتباط بین موضوع و محمول در جمله جزائیه، خود آن ارتباط فی حدّ نفسه معنای حرفی است و قید به آن نمی خورد ولی چون معنای حرفی قائم به طرفین است قیدی که به این معنای حرفی می خورد طبعاً به طرفین می خورد. بنابراین این تعبیری که در قضیه شرطیه کرده اند که شرط عبارت است از ثبوت نسبت بر تقدیر ثبوت نسبت آخری، این قید، قید صحیحی است و خالی از اشکال است.

سوم. امکان تقیید هیئت

مطلب بعد اینکه شما که می گوید: قید به وجوب نمی خورد و به هیئت هم نمی خورد، اشکال هم در همین جا پیدا می شود. چرا به هیئت نمی خورد؟ چه فرقی می کند که من بگویم: **إن جائک زیدٌ فیجب اکرامه،** یا اینکه بگویم: **إن جائک زیدٌ فأکرمةٌ؟ فأکرمةٌ یعنی فأکرمة زیداً، و اکرمة زیداً یعنی یجب اکرام زید،** چه فرقی می کند؟ چطور شما در قضایای حملیه موضوع و محمول را به مقدم و تالی برمی گردانید و در قضایای شرطیه مقدم و تالی را به یک قضیه حملیه برمی گردانید، در اینجا نیز بین **اکرمة زیداً** و **یجب اکرام زید** چه فرقی هست؟

اگر شما می گوید: معنای حرفی فانی در ماده که اکرمة باشد است، ما می گوئیم: این دیگر از تحلیل عقلی

بیرون می‌آید. وقتی که شما قید را به هیئت می‌زنید در واقع به هیئت و ماده، با هم می‌زنید؛ چون آن معنای هیئتش فانی است، در آن صلاة که ماده باشد. پس وقتی که قید مجیء زید به آن هیئت می‌خورد در واقع به آن هیئت به ضمیمه ماده که وجوب صلاة باشد می‌خورد و مجیء زید وجوب اکرام را مقید می‌کند. این می‌شود واجب مشروط.

چهارم. امکان جعل علیت تشریحی

و اما اینکه شما فرمودید که امر علیت به دست شارع نیست؛ چرا به دست شارع نیست؟! تمام این اموری که ما داریم همه اینها به نحو علیت است. علیت عبارت است از انحصار تأثیر یک شیء در شیء دیگر و جوداً و عدماً. علیت غیر منحصره هم عبارت است از تأثیر یک شیء در شیء دیگر و جوداً و عدماً به ضمیمه شیء دیگر.

همان طوری که قبلاً عرض کردم ما برای رفع مفهوم از قضیه شرطیه نیازی به علیت تامه نداریم. خود علیت ناقصه برای رفع مفهوم کفایت می‌کند، به خاطر اینکه در علیت ناقصه هم وقتی که آن علیت ناقصه بر طرف شود، آن معلول هم بر طرف شده است، مگر اینکه یک علت دیگر به جای آن بنشیند که این دیگر علت ناقصه نیست.

علت یعنی تأثیرگذاری یک شیء در شیء دیگر و جوداً و عدماً، چه تامه و چه ناقصه فرقی نمی‌کند. چه شما بگویید: پدر و مادر هر دو نباشند فرزند به دنیا نمی‌آید یا اینکه بگویید: پدر نباشد فرزند به دنیا نمی‌آید یا اینکه مادر نباشد فرزند به دنیا نمی‌آید. پدر و مادر هر دو علت ناقصه هستند البته در واقع علت معده هستند ولی بالآخره علت ناقص هستند، چه فرقی می‌کند؟ پس این علیت فرقی بین تام و ناقص ندارد؛ هم تامش و هم ناقصش هر دو موجب رفع عند الرفع و ثبوت عند الثبوت هستند.

حالا صحبت ما با مرحوم نائینی این است که وقتی شما این را در ناحیه علت لحاظ کردید دیگر این علیت، علیت تکوینی نیست، علیت تشریحی است و چه اشکال دارد که مولا یک امر را ثبوتاً و نفیاً بر امر دیگر مترتب کند؟

تمام این احکام شرعی علت و معلول هستند. مثلاً شما می‌خواهید نکاح بکنید، علت برای تحلیل چیست؟ علتش این عقدی است که می‌خواهید بخوانید، این عقد ثبوتاً و نفیاً علیت در تحلیل دارد. علت برای تحریم چیست؟ صیغه طلاق است که می‌خوانید. علت برای تملک چیست؟ صیغه ای است که می‌خوانید. تمام این معاملات و تمام این عبادات همه از باب علت و معلول هستند. البته بعضی از اینها حکمت هستند ولی غالب اینها جهت علی دارند.

از این قضیه بگذریم، شما که این قضیه را در ناحیه تلازم قبول دارید و می‌گویید که ممکن است بین

جزاء و بین شرط تلازم باشد، آیا این تلازم، تلازم تکوینی نیست؟ چطور شد در آنجا تلازم را به دست شارع می‌دانید و مجعول می‌دانید ولی در ناحیه علیت، خارج از دایره تشریح و خارج از دایره جعل می‌دانید؟ این دو مطلب با هم سازگار نیستند. علت عبارت است از تأثیر. بنابراین این اشکال هم کنار می‌رود.

بله، مطلبی که در اینجا باقی می‌ماند این است که آن مطلبی را که فرمودند: ترتب جزاء بر شرط به یک نسق است، مطلب صحیحی است و این خالی از اشکال است، این تا اینجا.

پنجم. چگونه از اطلاق جزاء به اطلاق شرط می‌رسیم؟

اشکال دیگر اینکه ایشان فرمودند: ما از اطلاق در ناحیه جزاء به اطلاق در ناحیه شرط می‌رسیم، این مطلب هم صحیح نیست. اگر شرط مطلق بود جزاء هم مطلق است و اگر شرط مقید بود جزاء هم مقید است. وقتی که شما نتوانستید در ناحیه شرط اطلاق درست کنید چطور در ناحیه جزاء اطلاق درست می‌کنید؟ چون اطلاق مترتب بر شرط است و خود شما هم این مطلب را قبول دارید. خود شما می‌گویید که جزاء وجوداً مترتب بر شرط است، آن وقت چطور در اینجا بین جزاء و شرط فاصله انداختید؟!

جزاء مطلق است در صورتی که شرط ما مطلق باشد. یعنی اگر گفتیم **إِنْ وَجَدَ زَيْدٌ فَأَكْرَمَهُ**، مثلاً قضیه ما قضیه حملیه باشد، **أَكْرَمَ زَيْدًا** یا **زَيْدًا أَكْرَمَهُ**، چون در ناحیه موضوع، موضوع ما مطلق است در ناحیه اکرام هم مطلق می‌شود. اما اگر در ناحیه موضوع، موضوع ما مقید شد، اکرام هم مقید می‌شود.

پس شما در ناحیه اکرام نمی‌توانید قائل به اطلاق شده و بگویید که شارع و مولا وجوب اکرام و اکرام زید را مطلق بیان کرده و چون قید دیگری را نیاورده است پس ما کشف می‌کنیم که در اینجا فقط به این قید منحصر کرده است. نه، این طور نیست.

خود وجوب اکرام از خودش چیزی ندارد، بلکه مقید به شرط است. یعنی وجوب اکرام می‌گوید که من دایره مدار شرط هستم؛ اگر شرط باشد من هستم و غیر از این چیزی را نمی‌گویم، فقط به همین مقدار. یعنی فقط تلازم، نه تلازم علی.

شما این تلازم علی را دیگر از کجا آوردید؟ آن مقداری که ما در ناحیه جزاء می‌توانیم اثبات کنیم این است که مولا گفته است: «اگر زید بیاید اکرام واجب است»؛ ولی اینکه «اگر زید نیاید اکرام واجب نیست» را که دیگر نگفته است. این را دیگر از کجا اثبات کنیم؟ اطلاق را هم نمی‌توانیم در اینجا لحاظ کنیم. زیرا اطلاق که در ناحیه جزاء نیست بلکه جزاء مترتب بر شرط است و اگر شرط مقید باشد جزاء هم مقید است و اگر شرط مطلق باشد جزاء هم مطلق است. یعنی اگر شما در شرط استفاده اطلاق کردید جزاء هم مطلق می‌شود ولی چون شما در ناحیه شرط نتوانستید استفاده اطلاق کنید و گفتید که این دو اشکال پیش می‌آید پس در ناحیه جزاء هم نمی‌توانید استفاده اطلاق کنید، زیرا جزاء دایره مدار شرط است. بنابراین ما نمی‌توانیم به این بیان ایشان

هم مساعدت داشته باشیم.

ایشان می گویند: چون در اینجا مجیء، مطلق آمده است و مولا شرط دیگری را به همراه مجیء ضمیمه نکرده، یعنی نگفته است: «**إِنْ جَائِكَ زَيْدٌ أَوْ إِنْ رَأَيْتَهُ أَوْ وَجَدْتَهُ فِي الْمَسْجِدِ**» و امثال ذلک، چون شرایط دیگری را با این شرط ذکر نکرده است پس در اینجا شرط را مطلق آورده و چون شرط را در اینجا مطلق آورده است ما به ضمیمه مقدمات حکمت که مولا در مقام بیان است، علیّت منحصره را در شرط استفاده می کنیم. وقتی که این شرط علّت منحصره شد پس جزایش هم دایره مدار این شرط می شود و جزاء هم نفیاً و اثباتاً دایره مدار این شرط می شود. ایشان این مطلب را در اینجا ذکر کرده اند.

اولاً: به آن اشکال وارد کرده اند که اصلاً امر علیّت و معلولیت به دست شارع نیست. بله، تلازم به دست شارع است، ترتیب به دست شارع است که شارع می تواند امری را مترتب بر امر دیگر بکند اما نه به نحو علیّت. ثانیاً: بر فرض که بگوییم: این علّت برای این است، از کجا می گویند که این علّت، علیّت منحصره است؟ چون ترتیب معلول بر علّت، چه علّت ناقصه باشد و چه علّت تامه به یک نحو است. و علّت تامه دلیل می خواهد و چون در کلام دلیلی وجود ندارد پس ما نمی دانیم آیا این مجیء، علّت ناقصه برای این اکرام است یا علّت تامه است؟ وقتی که این مسئله را ندانستیم دیگر به آن حدّ بالاتر و آن حدّ اکمل - که بعضی ها گفته اند: باید به اکمل رجوع کنیم - نمی توانیم رجوع کنیم و بگوییم که علیّت، علّت تامه است.

عرض ما در اینجا این است که وقتی شما نمی توانید در ناحیه شرط، شرط مطلق بیاورید پس جزاء را هم نمی توانید مطلق بیاورید. چون جزاء منوط به شرط است. وقتی در اینجا نتوانستید اطلاق را اثبات کنید، آن مطلب ما پیش می آید که وقتی در اینجا شارع و مولا شرطی را ذکر کرد، آن مقداری را که عرف می فهمد فقط آن مقدار ثبوتی مسئله است. بله، ثبوتاً جزاء دایره مدار شرط است ولی نفیاً ساکت است.

مگر اینکه ما در اینجا چیز دیگری را بگوییم. یعنی نتیجه بحث در اینجا بعداً ظاهر می شود که بگوییم: وقتی که مولا در مقام بیان است و هیچ چیزی را ذکر نکرده است و ما احتمال عقلانی جدی در شرط دیگری به عنوان علّت ندهیم، آن وقت در اینجا اطلاق منعقد می شود. اما اگر یک احتمال عقلانی جدی باشد این مقام، مقام اجمال می شود و دیگر مقام اطلاق نیست.

یعنی اگر ما قائل به مفهوم باشیم با این قضیه شرطیه می توانیم آن احتمالات را دفع کنیم؛ ولی اگر قائل به مفهوم نبودیم آن احتمالات به یک نحوی قضیه را مجمل می کنند. وقتی که مجمل کردند ما فقط به قدر متیقن که ثبوتاً است می توانیم رجوع کنیم. و در موارد دیگر باید به ادله خودش رجوع کنیم. اگر عموماً داشتیم، اگر اطلاقی داشتیم یا اگر بنای عقلانی داشتیم، به آنها رجوع می کنیم.

دلیلش را هم گفتیم. در مسئله ﴿إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾^۱ مطرح کردیم که بنای عقلانی در اینجا چیست. ظاهر جمله ﴿إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ - حالا اگر بگوییم که این جمله شرطیه است و ظهور دارد و جمله شرطیه در اینجا مفهوم دارد - معنایش این است که اگر یک عادل آمد دیگر ﴿فَلَا تَبَيَّنُوا﴾؛ تبیین نکنید.

پس اگر ما احتمال عقلانی دادیم که آیا قضیه، قضیه مهمی است یا مهم نیست، یا آیا این مسئله از مسائل فرعیه است یا از مسائل اعتقادیه است، در تمام اینها اگر احتمال عقلانی دادیم که در اینجا جای تفحص است، جای تحقیق است و جای تأمل است، ما با همین آیه ﴿إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ می‌توانیم تمام آنها را تخصیص بزنیم و یا اینکه آنها را کنار بگذاریم.

یا اگر من باب مثال مطلقاتی داشتیم که در مسائل مهم به یک نفر اکتفا نکنیم و باید تحقیق کنیم. ما با ﴿إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ این مطلقات را مقید می‌کنیم و می‌گوییم: تحقیق در آنجایی است که فاسق باشد، اگر عادل باشد تحقیق لازم نیست، ما با همین جمله شرطیه آنها را مقید می‌کنیم.

اما اگر گفتیم این جمله ما مفهوم ندارد؛ ﴿إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ یعنی وقتی که فاسق می‌آید تبیین کن، اما اگر عادل آمد چه کنم؟ در اینجا اگر عادل می‌آید دیگر ساکت است. آن وقت باز در اینجا ما به بنای عقلا مراجعه می‌کنیم. بنای عقلا می‌گوید که آیا قضیه، قضیه جزئی است یا قضیه، قضیه مهم است؟ آیا از فروع است یا از مبانی اعتقادات است؟ در این موارد دیگر نمی‌توانیم با این آیه تخصیص بزنیم و باید به بنای عقلانی مراجعه کنیم. این بالنسبه به آنجا دیگر مجمل می‌شود که قاعده‌اش هم همین است. البته فعلاً ما فقط در مقام ردّ و ایراد هستیم، هنوز مسئله را به جایی نرساندیم. إن شاء الله به زودی مسئله روشن می‌شود.

تلمیذ: تامه بودن این علیّت به این نحو، ظاهر و آشکار است نه ناقص بودن آن. ناقص بودن نیاز به دلیل دارد.

استاد: نه، تامه‌اش هم نیاز به دلیل دارد. این حرف همانی است که اینها می‌گویند که مقتضای اطلاق انصراف به تامه است. شما هم حرف اینها را می‌زنید. اتفاقاً قضیه عکس است، قدرمتقین آن علیّت است و علیّت تامه بودن نیاز به دلیل دارد. آن قدرمتقین این است که این شیء وجوداً و عدماً دایره مدار این است. حال آیا به نحو انحصار دایره مدار آن است یا نه؟ تنها چیزی که ما می‌دانیم این است که این شیء دایره مدار این است. اما برای به نحو انحصار بودنش ما نیاز به دلیل داریم.

تلمیذ: اما عرف این طور می‌گوید.

استاد: عرف هیچ وقت نمی‌گوید که علیّت باید علیّت تامه باشد. آیا وقتی می‌گویند که پدر علت برای

^۱. سوره حجرات (۴۹) آیه ۶.

وجود بچه است، یعنی علیّت تامّه است؟!

تلمیذ: آنچه که عرف می‌فهمد چیست؟

استاد: عرف فقط آن علیّت را می‌فهمد، علیّت یعنی دائر مدار بودن را می‌فهمد. اما دائر مدار بودن به نحو

تمام را از کجا می‌فهمد؟ بله، می‌فهمد که این علّت است و وجوداً و عدماً این دائر مدار این است.

تلمیذ: عرف انتفاء عند الانتفاء را هم می‌فهمد و این در علیّت منحصره است.

استاد: علّت ناقصه هم همین است. در علّت ناقصه انتفاء عند الانتفاء است. آیا وقتی که پدر نباشد مادر

تنها بچه به دنیا می‌آورد؟!

تلمیذ: این در جایی است که علیّت ناقصه و جزء العلة است. اما در جایی که علیّت تامّه باشد،

عرف علیّت منحصره را می‌فهمد.

استاد: نه، عرف چنین چیزی را نمی‌فهمد. عرف فقط می‌فهمد که اگر شرط نباشد جزاء هم نیست،

همین؛ و وجوداً و عدماً این شیء دائر مدار این است. یعنی عرف اصلاً در این مسائل نیست و اصلاً علیّت تامّه

و ناقصه را نمی‌فهمد. یعنی چیزی که عرف می‌فهمد فقط این است که این شیء وجوداً و عدماً دائر مدار این

است. اگر از او پرسید این علیّت تامّه است یا ناقصه؟ می‌گوید: علیّت چیست؟ اصلاً متوجه مسئله نیست.

مثل همان امکان خاص است که عرف اصلاً متوجه امکان خاص نیست، فقط امکان عام را می‌فهمد.

تلمیذ: مثلاً عرف از این جاعک زید فاکرمه، چه می‌فهمد؟

استاد: عرف فقط می‌فهمد که وجوب اکرام عند مجیء زید است، همین. چیز دیگری را نمی‌فهمد.

حالا ان شاء الله در بحث ظهورات می‌گوییم که ما اصلاً ظهور عرفی نداریم و تمام ظهورات، ظهورات

شخصی هستند، بلکه ظهور نوعی هستند. شما فرض کنید که مولایی به بنده‌اش که می‌داند مولایش امروز

انگور می‌خواهد می‌گوید: اگر به خیابان رفتی و انگور دیدی بخر. این حرف یعنی اگر به خیابان رفتی

همین طور بنشین؟! ولی آن بنده باید برود و بخرد، چون این شرط را شرط وجود می‌داند. تمام اینها شرط

وجود هستند نه شرط وجوب.

به‌طور کلی ما هیچ قضیه‌ای را نداریم که خالی از قرائن نباشد یا محفوف به قرائن نباشد. و هر قضیه‌ای

ظهورش و اصلاً انعقادش به احتفاف به قرائن است. با توجه به آن قرائن این را به‌دست می‌آوریم که آیا در

اینجا مفهوم هست یا نیست.

این طور نیست که هیچ قضیه‌ای مفهوم نداشته باشد. خیلی از قضایای شرطیه مفهوم دارند. اتفاقاً من در

یک جا دیدم که ظاهراً مرحوم سید مرتضی - رضوان الله علیه - بودند که از قرآن هزار مورد قضایای شرطیه

در آورده بودند که اینها مفهوم ندارند! هزار مورد در آیات قرآن در آورده است! نمی‌دانم در کجا دیدم.^۱

^۱ . الفوائد الطوسیّه، الفائدة ۶۳، ص ۲۷۹ - ۲۹۱:

تلمیذ: مرحوم استرآبادی - رحمة الله عليه - بودند؟

استاد: بله، شاید ایشان بودند. هزار مورد در آورده بودند که اینها مفهوم ندارند. یعنی به طور کلی ما هیچ قضیه‌ای نداریم که در آن احتفاف به قرائن نباشد. حالا یا قرائن وافی هستند و یا وافی نیستند. اگر وافی بودند آن را مجمل می‌دانیم و اگر وافی نبودند آن وقت به سراغ اطلاق می‌رویم.

چیزی که شما الآن در ذهن دارید ارتکاز ذهنی شماست که عرف می‌فهمد. بله، اگر قرائنی نباشد و مولا در مقام بیان باشد، با توجه به اینها اطلاق انتزاع می‌شود.

همان طوری که ما در باب اوامر از عدم احتفاف به قرائن و قیود خارجی، وجوب تعیینی و عینی و نفسی را انتزاع کردیم. یعنی ما آن را انتزاع کردیم نه اینکه به آن اطلاق دادیم. یک وقت انتزاع اطلاق می‌کنیم و یک وقت می‌گوییم: اطلاق دارد - البته بین این دو فرق است که بعداً هم می‌آید... ما در اینجا انتزاع وجوب می‌کنیم نه اینکه می‌گوییم: چون قرینه‌ای نیست پس دلالت دارد. دلالت بر تعیینی و عینی نیست بلکه انتزاع تعیینی و عینی است؛ چون قرائنی نیست می‌گوییم: این طور است نه اینکه خودش دلیلی داشته باشد.

اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ

هذا حال مفهوم الشرط مع اتفاقهم على أنه أقوى المفهومات قد وجدناه غير معتبر في القرآن في أكثر من مئة و خمسة و عشرين موضعاً و لو أردت الأمثلة من غير قرآن لوجدناه ألوفاً متعددة. الشيخ الحرّ العاملي - رحمة الله عليه -.